

[2–2019]

history – theory – criticism

dějiny–teorie–kritika

[2-2019]

Fakulta
humanitních
studií UK

Faculty
of Humanities,
Charles University

Obsah | Contents

1. Studie a eseje | Studies and Essays

VLADAN HANULÍK – White Coat Effect: The Making of the Patient-Physician Relationship in Modern Europe
Efekt bílého pláště: utváření vztahu pacienta a lékaře v moderní Evropě 175

VÁCLAV SMYČKA – Ctnost dějinnosti a zatracení bezdějinných.
K dějinnému aktérství v post-osvícenské středoevropské filozofické tradici
The Virtue of Historicity and the Damnation of Non-Historic People. On Historical Agency in the Post-Enlightenment Central European Philosophical Tradition 200

LUKÁŠ PĚCHULA – Literární antisemitismus a konstrukce image židovského národa v meziválečných románech širšího Ostravska. Imagologicko-komparativistická studie
Literary Antisemitism and the Construction of an Image of the Jewish Nation in the Interwar Novels of the Moravian-Silesian Region: Imagological-Comparative Study 224

2. Diskuse a rozepře | Discussions and Disputes

JAN HORSKÝ – „Obecné dějiny“, „obsahová filozofie dějin“ a evoluční teorie
'General History', 'Content-Oriented Philosophy of History', and the Theory of Evolution 253

MILOŠ HAVELKA – Existují obecné dějiny?
Is There a General History? 264

MIROSLAV HROCH – Obecné, světové, globální dějiny?
General, Global, or World History? 270

3. Recenze a reflexe | Reviews and Reflections

S. M. AMADAE – Prisoners of Reason: Game Theory and Neoliberal Political Economy; **HUNTER HEYCK** – Age of System: Understanding the Development of Modern Social Science; **EGLÉ RINDZEVIČIŪTĚ**, The Power of Systems: How Policy Sciences Opened Up the Cold War World (Vítězslav Sommer) 277

PHILIPP THER – Nový pořádek na starém kontinentě. Příběh neoliberální Evropy (Michal Kopeček)	286
DAGMAR HÁJKOVÁ, PAVEL HORÁK, VOJTĚCH KESSLER, MIROSLAV MICHELA (edd.) – Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu (Andrea Talabér)	293
OTA KONRÁD, RUDOLF KUČERA – Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922 (Jakub Rákosník)	298
KRZYSZTOF BRZECHCZYN (ed.) – Towards a Revival of Analytical Philosophy of History. Around Paul A. Roth's Vision of Historical Sciences (Karel Šima)	303
DENISA NEČASOVÁ – Nový socialistický člověk. Československo 1948–1956 (Bohumil Melichar)	314
LUKÁŠ FASORA, JIŘÍ HANUŠ, DENISA NEČASOVÁ (edd.) – Svůdnost sociálního experimentu: nový člověk 20. století (Jakub Vrba)	320
KAMIL ČINÁTL, JAN MERVART, JAROSLAV NAJBERT (edd.) – Podoby česko-slovenské normalizace: dějiny v diskusi (Jakub Rákosník)	324
MARIE BAHENSKÁ, LIBUŠE HECZKOVÁ, DANA MUSILOVÁ – Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná. O ženské práci (Radek Hylmar)	330
LENKA ŘEZNÍKOVÁ – Ad majorem evidentiam. Literární reprezentace „zřejmého“ v textech J. A. Komenského (Radmila Prchal Pavlíčková)	335
Editorial Note	339
Upozornění redakce	341

LENKA ŘEZNÍKOVÁ, *Ad majorem evidentiam. Literární reprezentace „zřejmého“ v textech J. A. Komenského,*

Praha 2018, Filosofia (Studie a prameny k dějinám myšlení v českých zemích 18), 258 s., ISBN 978-80-7007-556-2

Názorový chaos způsobený přemírou rozličných informací stejně jako jejich rychlou a nekontrolovatelnou distribucí, umožněnou novými médii, vedl řadu intelektuálů raného novověku k promýšlení nových postupů, které by umožnily nalezení nezpochybnitelné pravdy. Od nalezení jednotlivých principů, konsensu v oblasti vědění a dovednosti rozlišit s pevnou jistotou klam od pravdy, si Komenský sliboval obrodu společnosti. Důvěřoval v to, že pevně získané vědění poskytne ontologické bezpečí, které se mělo stát základem nové, opravené společnosti. V jeho představě nápravy světa se základním prostředkem pro nalezení jistého a pravdivého vědění stala kategorie evidence. To, co je evidentní, tedy zřejmé, má být popsáno, nalezeno a stane se zdrojem sumy nezpochybnitelného vědění. Tak zní ve stručnosti základní myšlenka, na níž je založena nová monografie Lenky Řezníkové. Autorka v hutném a dobře strukturovaném textu předkládá analýzu toho, jak Komenský ve svém rozsáhlém díle s kategorií evidence nakládal, co, kdy a proč považoval za evidentní a jaké prostředky k inscenaci absolutní jistoty používal.

Podstatným kontextem, v němž Řezníková dobový nárůst zájmu o evidenci vykládá, jsou dobové textové praxe, jejich nárůst v souvislosti s technologickou inovací v podobě knihtisku a v důsledku toho proměna myšlení ve vztahu k interpretaci informací. Jejich zvětšující se objem a specifické, nově zavedené tiskoviny, které byly přímo založeny na manipulativní práci s informacemi a cílily k názorovému ovlivnění a matení čtenáře, podle ní přispívaly ke vzniku specifické kulturní konstelace, charakteristické právě epistemologickým znejistěním.

Její analýza se soustředí na rozkrytí způsobu, jímž Komenský s kategorií evidence pracuje. Za podstatné považují to, že vychází z rozsáhlého díla Jana Amose Komenského jako celku, tedy reflektuje využívání kategorie evidence v textech různých vědeckých oborů a žánrů, od historických prací přes učebnice a příručky po polemickou či útěšnou literaturu. To autorce umožnilo ukázat syntetickým způsobem Komenského práci s evidencí, jak komplexně postupuje jeho texty, a současně upozornit na vývoj, který charakterizuje jako postupné

zvýznamňování této kategorie v průběhu let, resp. klást si otázky ohledně vazby některého z režimů evidence na specifické literární žánry a vědecké obory.

Touhu po nalezení úplného a pevného vědění reflektuje Lenka Řezníková jako odraz životní zkušenosti Komenského, pramenící z prožívané nejistoty v turbulentních letech po odchodu do exilu a během válečných událostí třicetileté války. Spolu s tím ji ale rovněž vnímá jako dobový trend, vyvolaný názorovými diferenciacemi spojenými s konfesním vývojem, rostoucí úlohou polemiky a konfesně-polemické nesnášenlivosti. Dobovou kulturu sporu Komenský v řadě svých děl promýšlel, přičemž velmi aktuálně a moderně zní jeho požadavek na to, aby cílem a snahou sporných stran bylo dospět k názorovému konsensu, nikoli k vítězství nad oponentem. Komunikaci založenou na konfrontaci různých názorů tak primárně chápe jako prostředek poznání pravdy. Neveřejné diskuse by měly vést k odstranění sporných bodů, a teprve poté by mělo vyjít na světlo to, co bylo v široké shodě uznáno jako platné a pravdivé. Tištěná díla tak neměla být nástrojem předběžné debaty, ale měla přinášet již definitivní podobu určitého poznání.

Jádrem knihy jsou tři kapitoly, v nichž Lenka Řezníková popisuje zdroje, které Komenský chápal jako pramen jistého poznání, rozebírá nástroje, jež ve svých dílech k produkci evidentního poznání používal, a analyzuje režimy, pomocí nichž se kategorie evidence uplatňuje v různých disciplínách a žánrově různých dílech Komenského.

K zajištění neochvějného vědění Komenský vytvořil třístupňový systém, v němž probíhá vzájemná kontrola všech tří složek. Jednotlivé poznávací principy Řezníková popisuje jako smyslovou evidenci, rozumovou evidenci a evidenci víry. Smyslové vnímání chápal Komenský jako výchozí bod a v souladu s dobovým přesvědčením o roli vidění a zraku přisuzoval velký význam vizuálnímu vnímání. Rozumové poznání je pak s to posunout poznání na vyšší úroveň, korigovat omyly smyslů a zobecňovat. Třetím nástrojem Komenského je víra, která se dostává ke slovu, není-li předmět dostupný smyslovému a rozumovému poznání, nebo jsou-li výsledky smyslového a rozumového poznání v rozporu. Není však povýšena nad oba předchozí garanty, nýbrž zjištění na základě víry, zjevení a Písma mají být smysly a rozumem korigovány. Pasáž, v níž autorka popisuje, jakým způsobem Komenský řeší téma mučednictví, svědectví, zjevení a zázraku v dílech, jako jsou *Historie o těžkých protivenstvích* nebo texty věnované revelacím, s ohledem na kategorii evidence (s. 98–106), nabízí vynikající vhled do dobového náboženského myšlení.

Vnímání, myšlení a věření Řezníková popisuje ve 4. kapitole jako systémové zdroje evidence. V navazující 5. kapitole se věnuje praxím, pomocí nichž se evidence vytváří, jako jsou jazyk a textové praxe, vizuální nástroje (autorka analyzuje

funkci uplatnění map, obrázků, schémat apod., a to mimo jiné v kontextu dobového emblematického myšlení) a autorita svědectví, jež je reflektována v souvislosti s dobovou právní důkazní praxí i novými praxemi vyjednávání platnosti v rámci experimentálních pokusů v přírodních vědách.

Poslední kapitola je již v názvech jednotlivých částí plná otazníků: autorka v prologu k ní zpochybňuje, zda je možné vést dělicí čáru mezi režimy, v nichž se evidence realizuje v přírodních vědách, historiografii či životopise. V závěru zdůrazňuje, že důvodem pro využití některého z režimů evidence nebyly hranice oborů, nýbrž jejich konkrétní funkční uplatnění v tom kterém díle. Velmi inspirativní je pasáž, v níž Řezníková rozebírá, jaké evidenční principy Komenský využil v textech, jež se vztahují k historii chápané nikoli jako vědecká disciplína, nýbrž jako specifický princip dobové kultury vědění. Lenka Řezníková dokládá, že pojem *historicus* byl chápán nejen jako dílo vyprávějící o dějinách, ale také jako text pojednávající o tom, jak se věci sběhly a jak jsou. Označit něco za *historii* tedy v dobové sémantice pojmu znamenalo tvrdit, že věc je popsána přesně a věrně, tedy evidentně a pravdivě. To ale mělo dalekosáhlé důsledky pro dobové historiografické žánry, v nichž legitimita popisu událostí vyplývala ze sebeoznačení autora za historika, resp. díla za spis historický. Takzvaný historický způsob psaní byl spojen s popisem a nevyžadoval důkazy, zdůvodňování a dokládání pravdivosti. Historická evidence tak byla chápána jako reprezentace skutečnosti a do dobového chápání historiografie vnášela specifický status pravdy a důvěryhodnosti. Lenka Řezníková teoretické teze dokládá na konkrétním historickém kontextu, jímž je péče o paměť v prostředí Jednoty bratrské a způsob utváření *Historie o těžkých protivenstvích* jako série očitých svědectví opracovaných jazykovými a textovými prostředky.

Poslední analytická podkapitola, v níž autorka podrobně ukazuje využití konkrétních uplatnění evidencí, připravuje čtenáři další fascinující čtení. Lenka Řezníková připomíná, že autobiografické pasáže, nacházející se rozptýleně v mnoha Komenského spisech, byly hojně využívány z hlediska rekonstrukce Komenského životních osudů. K jejich samostatnému vymezení do žánru autobiografie, resp. k jejich interpretaci přesahující věcně-informativní rovinu však chyběly metodologické nástroje. Autorka předkládá možnost reflektovat autobiografické pasáže Komenského z hlediska argumentační praxe, jejíž podoba byla dána kontextem díla a komunikační situace. Kapitola graduje do analýzy Komenského autobiografických reflexí z hlediska toho, pomocí jakých prostředků v textu sugeruje představu autentického dění a inscenuje výpověď o sobě samém, rozprostřenou mezi skromností a obrazem experta či autority.

Nezpochybnitelnou předností knihy je její chirurgicky přesný jazyk a trefná terminologie, která sice zpočátku připomíná artistní hru na originální kumulaci

cizích slov, brzy však dokáže čtenáře a čtenářky přesvědčit o své funkcionalitě a jazykové efektivitě.

Knih, přestože se důsledně vyhýbá jakékoli spekulativní aktualizaci, poměrně přesně označuje procesy, které rezonují v dnešním světě: i my žijeme v době, kdy nové technologie změnily během několika málo let způsob distribuce textů, mechanismy vyjednávání pravdy, charakter směny informací a formu jejich reprodukce a kdy veřejný prostor zaplavují „hadruňky“ o to, zda je sníh bílý (s. 29). Lenka Rezníková opakovaně připomíná základní východisko knihy: že Komenický důvěřoval ve schopnost nalézt bezpečný způsob poznání pravdy, nepodléhal ontologické beznaději, hledal ideální model komunikace jakožto prostředku lepšího zkoumání pravdy a ustavení široce sdíleného konsensu a inklinoval ke stabilitě a sociální harmonii ve vzdělané společnosti, neboť zdrojem sporů a nenávisť podle něj byla nevědomost.

Radmila Prchal Pavlíčková